

**Бариири пред търговското предприемачество в югозападните
български земи през XIX век**

**Barriers to Commercial Entrepreneurship in the Southwestern
Bulgarian Lands during the 19th Century**

Ивайло НАЙДЕНОВ
Ivaylo NAYDENOV

DOI: 10.61836/RBLK3684

Received: 9.09.2024
Available online: 21.11.2024

***Abstract:** The aim of the current text is to shed light on the obstacles to the development of commercial entrepreneurship in the southwestern Bulgarian lands during the 19th century.*

In order to achieve this goal, a comparison is made between the conditions for the development of commercial entrepreneurship in Northern and Southern Bulgarian lands with those in today's southwestern Bulgaria (Razlog, Bansko, etc.) and in the Republic of North Macedonia (Veles).

Probably, a complex of factors hampered entrepreneurship in the field of commerce and especially long-distance trade in the 19th century.

For example, the military actions that Napoleon Bonaparte led with Austria seriously disrupted the trade contacts between the merchants from the Balkans (incl. Bansko and Razlog) with Central Europe. An important factor was the economic crisis in Vienna which took place in 1810–1811. It severely affected entrepreneurs from the Balkan Peninsula. On the other hand, the economic changes after the signing of the Adrianople Peace Treaty (1829) and especially the expansion of the Austrian influence along the Middle and Lower Danube, led to economic revival in the northern Bulgarian settlements (such as Vidin, Ruse, Svishtov, Tarnovo, etc.) and contributed to the decline of the activities of the entrepreneurs from Razlog, Bansko, etc. Moreover, Austrian economic influence contributed to the flourishing trade contacts on the both banks of the Danube. This was the reason for the decline of the “old” terrestrial trade and the flourishing maritime and Danubian commerce. The shift of commercial traffic to the south – towards Thessaloniki, as well as the spread of railway transport will also have contributed to the economic decline of some settlements. The mountainous terrain and isolation, combined with the high prices for transporting the traded goods, probably also prove to be a barrier to active entrepreneurial activity.

Key words: *Bulgarian National Revival period, Southwestern Bulgaria, commercial entrepreneurship, obstacles*

JEL: *N73; N83; N93*

Българската историография има отколешни традиции в събирането и осмислянето на фактологичен материал, касаещ отделни региони и множество селища. Въз основа на достъпната емпирика е установено наличието на поселения, специализирани в производството и износа на селскостопанска и занаятчийска продукция за чужди пазари. Същите селища излъчват стопански дейци, които се занимават с търговията на далечни разстояния и натрупват големи състояния (вж. напр. Shandova & Angelova, 1974). Подобен регион е Разложко – област, която излъчва предприемачи през XVIII до началото на XIX в., специализирани в пласирането на памук и други изделия в Средна Европа. По-късно – под влияние на редица фактори, стопанският възход е преустановен, което намира отражение върху местния обществен и културен живот.

Целта на предложения текст е да даде отговор на въпросите: кои са пречките пред развитието на търговското предприемачество в югозападните български земи през XIX век; какво стимулира и респективно възпира дейността на местните търговци? В този смисъл изложението, което следва, се явява продължение и надграждане на по-ранните изследвания на автора върху дискутираната тема (Naydenov, 2022, 2023).

За осъществяването на поставената цел се използват методите на историческия синтез, както и на компаративния метод. Направено е сравнение с условията за развитието на търговското предприемачество в Северна и Южна България, с тези в днешна Югозападна и Средна Западна България, както и Република Северна Македония (напр. Велес).

Изследваният регион на Разложката котловина се отличава с наличието на интензивно скотовъдство и свързаните с него занаяти (кожарство, кожухарство, абаджийство). И все пак местните производители не произвеждали конкурентна и в големи количества продукция, пригодна за пласиране на чужди пазари. Те са ангажирани най-вече в набавянето на памук, произвеждан в Серско и Драмско, и неговия экспорт в Централна Европа (във Виена и Будапеща) (Trenchev, 1999, p. 30). Засиленият износ способства за появата на силно предприемаческо съсловие, което разполагало със солидни капитали и широки контакти (вж. напр. Petkova, 2021, pp. 124–125). Местните стопански деятели внасяли пари в родните си поселения и спомогнали за Ранното възраждане (за развитието както на материалната, така и на духовната култура) в Разложкия район (вж. детайли по така засегнатите въпроси в: Batakliiev, 1929, pp. 18–26; Erenin, 1967; Dimitrov, 1972, pp. 38–42; Arnaudov, 1972, pp. 46–48, 152–156; Maslev, 1991, pp. 161–162; Trenchev, 1999, pp. 28–34).

Изследваният ареал, както и земите, намиращи се на запад (в днешна Република Северна Македония), на практика изпреварват по своето стопанско, социално и културно развитие Тракия и северните български земи през XVIII в. и в първите години на XIX-тото столетие. Близостта до Средна Европа, наличието на качествени изделия и суровини (обработени кожи, суров памук и т.н.), съчетани с началото на индустриализацията в Австрийската монархия и наличието на значителен търговски център като Солун, са в основата на забележителния икономически подем (Trenchev, 1999, pp. 30–31).

За появата на люде с предприемаческо мислене в изследвания регион сподобстват няколко фактора. Липсата на алтернативни стопански дейности (напр. добре развито земеделие), будният дух на местните жители, както и наличието на важни пътища, водещи към Средна Европа, са ги насочили към търговията на далечни разстояния (Batakliiev, 1929, p. 21). Досегът им с едри търговци (гръци и особено власи), опериращи по посока на Виена и Будапеща, е спомогнало за усвояването на определени бизнес практики и култивирането на икономическа мисъл.

Сред видните стопански дейци, ангажирани в търговията с памук могат да се посочат следните фамилии: хаджи Радонови, хаджи Вълчеви, хаджи Лазкови, Стоянови и др. (Batakliiev, 1929, p. 19). Разполагаме с повече конкретни данни за стопанските дела на друга известна личност – Марко Теодорович. Според тефтера му, който обхваща периода 1798–1804 г., той е поддържал връзка с 34 контрагенти, чрез които е реализирал сделките с памук. Влаганите капитали в стопанските му начинания не са никак скромни – от 18,799 до 59,574 флорина. Реализираните печалби също не са малки (Davidova, 2013, pp. 24–25). Други източници свидетелстват, че търговците от Разложкия регион реализирали твърде мащабни сделки, носещи значителни приходи (Petkova, 2021, pp. 116–118, 121).

Активността на предприемачите от Разложко в края на XVIII и първите години на XIX в. се радвала на успех благодарение на подходящата стопанска конюнктура. По-сетне същата тази обстановка се променила до такава степен, че сериозно затруднила дейността им. Вероятно комплекс от условия е в основата на препятствията, които местните стопански дейци изпитвали от 1810–1811 г. насетне. Именно за тези фактори ще стане дума по-сетне, но ми се ще да припомня становището на Фернан Бродел (1902–1985), според когото подобни дейци се издигат благодарение на „спонтанния подем на икономическия живот“ и се носят на гребена на вълната (Braudel, 2018, p. 337). Търговският им успех се обуславя от „благоприятната икономическа среда“, но това не означава сигурност. Точно обратното – търговската конюнктура е непостоянна и нейната промяна би ги засегнала твърде тежко (Braudel, 2018, p. 337). Именно това се случва с предприемачите от изследвания географски ареал, които стават „жертва“ на новата,

по-динамична и неблагоприятна икономическа обстановка, появила се в резултат на мащабните политически и стопански промени на европейския континент в зората на деветнадесетото столетие.

Изследваният период се отличава с военните действия, които османците водят срещу Венеция, Австрия и особено Русия. В началото на XIX в. са организирани двете сръбски въстания (1804–1813; 1815), а по-сетне избухва гръцката война за независимост (1821–1829). Не по-малко значими са събитията, случващи се по същото време в Западна Европа – Френската революция и войните на Наполеон Бонапарт (1798–1815). Засвидетелствани са и първите опити за модернизиране на Османската държава по времето на Селим III (1789–1807). Налице са, също така, процеси на децентрализация в балканските владения на султана. Всички описани събития се явяват пречка за дейността на предприемчивите християнски поданици, но в същото време именно те създават някои възможности за натрупване на повече финансов ресурс (Davidova, 2013, pp. 12–16).

Военните действия, които Наполеон Бонапарт води с Австрия, разстройват сериозно търговските контакти на търговците от Балканите (вкл. Разлошко) с Централна Европа. Освен това е установено, че след Наполеоновите войни Австрийската монархия била обзета от обща стопанска и финансова криза, която допринесла за застой на промишлеността и търговията. Обезценяването на австрийската монета през 1812 г. се отразило крайно негативно върху проспериращата до момента дейност на предприемачите от Балканите (Paskaleva, 1962, p. 58; Paskaleva, 1986, pp. 104–106). Някои български стопански дейци като например произхождащите от Калофер, които търгували успешно с Виена до 1812 г., били толкова тежко засегнати, че загубили своите капитали. Освен това по-сетне били принудени да пренасочат дейността си другаде – в Одеса, Истанбул, Анадола и пр. (Nachov, 1990, pp. 80–81). Предприемачите от Банско, Разлог и околните селища също били разорени. Поради значителното намаляване и преустановяването на вноса и на износа от/за Средна Европа, те вече не били в състояние да натрупват значителни финансови ресурси, както в миналото. Банскалии се опитали да установят търговски връзки с българските земи и с Румъния, но не сумели да запазят мащабите на предишната търговия (Batakliiev, 1929, pp. 21–22). Въпросната тенденция води до изчезването на местната класа на едри предприемачи и на практика гръбнакът на местните социални общности в следващите десетилетия се явяват занаятчиите, средните и дребни търговци (Trenchev, 1999, p. 34, 95–99).

Отсъствието или слабото развитие на по-интензивни пазарни отношения възпират създаването и функционирането на местни търговски фирми през втората половина на XIX в. Същевременно мудното развитие на стоково-паричните отношения възпират интегрирането на изследвания географски ареал към българския национален пазар, легитимиран от мащабната дейност на братя Евлоги и Христо Георгиеви, Христо П. Тъпчилещов, братя Робев и пр. крупни стопански

дейци в периода 40-те – 70-те години на XIX в. (Roussev, 2020). В резултат липсват типичните за други региони социални/предприемачески мрежи, чрез които се осъществява търговията на далечни разстояния (срв. с: Naydenov, 2022, 2023). Всичко това обуславят много по-късния преход към модерността, какъвто забелязваме в Карловско, Търновско, Габровско, Свищовско и другаде десетилетия по-рано (Trenchev, 1999, pp. 99–152, 267–287). Не са засвидетелствани лица от местния стопански елит, които да се явяват спомоществатели на съчинения, даващи актуални знания в сферата на търговията (Roussev 2017). Последно упоменатите факти по-скоро напомнят на ситуацията в Средна Западна България, където също не са отчетени типичните за други възрожденски средища (напр. Трявна, Габрово, Елена, Котел) обвързани процеси на стопански ръст и духовна обнова през XIX в. (Manolova-Nikolova & Shekerdzhieva, 2014. сравни с: Georgieva, 2023).

Важен момент, свързан с упадъка на предприемаческата дейност на банските търговци към средата на XIX в., е този, свързан с пласирането на сахтияни (обработени кожи) във Виена. За определен момент пласментът на посочената стока бил осигурен, което давало хляб на банскалии, но същевременно търговията с един единствен артикул е твърде рискована. В един момент вносът бил прекратен, тъй като австрийските власти наложили голямо мито, което накарало банскалии да преустановят активността си (Batakliiev, 1929, p. 22).

Съществена пречка пред дейността на предприемачите от Разложкия край представляват икономическите промени в края на XVIII в. и особено след подписването на Одринския мирен договор (1829 г.). Търговското корабоплаване в Черно море е официално разрешено по силата на мирния договор, подписан в Кючук Кайнарджа през 1774 г. Пет години по-късно е подписан и отделен търговски договор (Parakonstantinou, 2013, p. 213). Междувременно османската централна власт издала разрешение, според което корабите на европейските държави можели да преминават Босфора и да плават по река Дунав от Белград до Сулина. На свой ред мирният договор, подписан в Одрин през 1829 г., установил свободна търговия за европейските държави в черноморския басейн и по течението на р. Дунав (Parakonstantinou, 2013, p. 213). Посочените промени се отразили негативно върху сухопътната (керванна) търговия, която западнала за сметка на тази по вода. Според проучванията на Любен Беров през първата половина на XIX в. транспортът по вода бил по-евтин няколко пъти от този по суша. Освен това стоките били доставяни по-бързо особено, когато се ползвали параходи (Berov, 1975, p. 90; Parakonstantinou, 2013, p. 213). След 1829 г. били преустроени редица пристанищни центрове по Черно море с цел улесняване на търговските контакти с европейските държави. Това е периодът, в който Триест и Солун се утвърдили като най-важните вносни и износни пристанища в Източното Средиземноморие. През посочената 1829 г. във Виена било създадено Австрийското параходно дружество. Параходите на дружеството през следващото десетилетие свързали

Виена с Пеща и Виена с Линц. Към 40-те години на XIX в. параходите на дружеството осъществявали почти половината от целия трафик по оста Виена–Браила (Papakonstantinou, 2013, pp. 217–218).

С подписването на Парижкия договор (1856 г.) бил сложен край на контрола на руската монархия в Дунавската делта. През същия период (40-те–50-те години на XIX в.) нараснало търсенето на зърнени храни по двата бряга на р. Дунав и по черноморските пристанища, което спомогнало гърци, българи, евреи в Браила, Галац, Одеса и пр., да се възползват от благоприятните обстоятелства и да натрупат големи богатства (Papakonstantinou, 2013, pp. 215–216, 218).

В контекста на споменатите икономически промени трябва да се посочи разширяването на австрийското влияние по Среден и Долен Дунав от 30-те години на XIX в. насетне. То е свързано с индустриализацията в Централна Европа и нуждата от суровини, които да захранват индустриалните предприятия в Австрия (Австро-Унгария). Стимулирало морската и речна търговия по Среден и Долен Дунав (Paskaleva, 1962, p. 59). Спомогнало за стопанското оживление в севернобългарските селища (Видин, Лом, Русе, Никопол, Оряхово, Свищов, Търново) и предопределило постепенния стопански упадък на поселенията в югозападните български земи. Важна бариера пред стопанската дейност на предприемачите от Разложко е издигането на Солун като ключов търговски център на Балканите и в Източното Средиземноморие. Това отклонява търговския трафик на юг и води да упадъка на търговията по суша. На практика търговията се съсредоточила в редица солунски фирми (най-вече гръцки и еврейски, но и няколко български) (Yordanov, 1938, p. 226; Batakliev, 1929, p. 23; Strezova, 2019, pp. 475–477). Откриването на източните железници също нанесло съкрушителен удар на търговията с памук и кожи, която предприемчивите местни люде, осъществявали десетилетия наред. През този период Банско, например, не приютявал заселници, а напротив излъчвал приток от хора, които търсели препитание и по-добър живот другаде (Batakliev, 1929, p. 23).

Стопански упадък от подобен характер се забелязва на запад от изследвания регион. Известно е, че във Велес производството на сахтияни процъфтявало, а местните търговци забогатели благодарение на пласирането им във Виена, Пеща и Белград. Освен това, поради своето местоположение, Велес се утвърдил като сухоземно пристанище, където идвали търговци от близо и далеч, което още повече стимулирало местното производство и обмяна. С построяването на Барон Хиршовата железница, която свързва Солун със Скопие, градът започнал да изостава. Целият търговски трафик се насочил към Солун, а Велес от важен разпределителен център се превърнал в един от многото транзитни пунктове, разположени по протежение на железопътната линия. В резултат много местни предприемачи, които развивали трескава дейност и спомагали за стопанския просперитет на селището, били принудени да се изселят другаде. Някои от тях (напр. Хаджимишеви) избрали Солун, който вече се е утвърдил като водещ търговски

център благодарение на новите сухопътни и морски пътища, които го свързвали с останалия свят (Strezova, 2019, pp. 475–477).

Не бива да се подценява и фактът, че някои от селищата в планинските региони са твърде отдалечени и/или изолирани от сухопътните и водни артерии (Trenchev, 1999, p. 30, 47, 95), което оскъпява и затормозява търговския трафик (Berov, 1975). Високите цени за превоз вероятно също се оказват пречка за развитието на предприемаческа инициатива и се явяват изобщо бариера пред стопанското развитие в българските земи през периода на османската власт.

Комплекс от взаимно свързани фактори спомагат за упадъка на процъфтяващите търговски контакти на предприемачите от Разложко с Централна Европа. Неспokoйната обстановка на Балканите във връзка с въстанията на сърби и гърци, както и кърджалийските размирици, се отразили негативно върху стопанския живот. Мащабните военни конфликти, които води Наполеон Бонапарт, са съществена предпоставка за усложняването на политическата и икономическа конюнктура в цяла Европа. Не по-малко важна е стопанската обстановка в Средна Европа, където предприемачите от Разложко пласирали своите стоки. Икономическата и финансова криза в Австрия ще да е съществен удар за балканските търговци, които не успели да се съвземат. Още по-голямо сътресение създават промените след подписването на Одринския мирен договор от 1829 г. Именно през втората и трета четвърт на XIX в. сухопътният търговски трафик по посока на Средна Европа, бил преустановен във връзка с издигането на дунавските и черноморски пристанища. То стимулирало местните предприемачи, но нанесло още един съкрушителен удар на предприемчивите люде от югозападни български земи. Не по-малко значение има отклоняването на търговския трафик на юг – към Солун, както и разпространението на железопътния транспорт също ще да е съдействал за упадъка на някои поселения. Планинският релеф и изолираността, съчетани с високите цени за транспортиране на търгуваните стоки по суша, вероятно също се оказват бариера пред активната предприемаческа дейтелност.

REFERENCES:

- Arnaudov, M. 1972, *Paisius of Hilendar. Personality, Deed, Epoch*. [Арнаудов, М. 1972, *Паусий Хилендарски. Личност, дело, епоха*. второ допълнено изд. София: Наука и изкуство].
- Batakliiev, I. 1929, 'The Town of Bansko (Anthropo-Geographical Research)'. *Annual of Sofia University. Historical-Philological Faculty*. vol. 25, pp. 3–57 [Батаклииев, И. 1929, "Град Банско (Антропо-географски изучавания)". *Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет*, кн. XXV, с. 3–57].

- Berov, L. 1975, 'Transport Costs and Their Role in Trade in the Balkan Lands in the 16th–19th Centuries'. *Bulgarian Historical Review–Revue bulgare d'histoire*, vol. 3, no. 4, pp. 74–98.
- Braudel, F. 2018, *Material Civilization, Economy and Capitalism, 15th–18th century. Vol. 2. The Wheels of Commerce*. N.p. Prozolets. [Бродел, Ф. 2018, *Материална цивилизация, икономика и капитализъм XV–XVIII в. Том II. Игрите на размяната*. Б.м. Прозорец]
- Davidova, E. 2013, *Balkan Transitions to Modernity and Nation-States. Through the Eyes of Three Generations of Merchants (1780s–1890s)*. Leiden-Boston: Brill.
- Dimitrov, S. 1972, 'Social Prerequisites of the Deed of Paisius'. *Veкове*, vol. 1, no. 3, pp. 30–42. [Димитров, С. 1972, "Социалните предпоставки на Паисиевото дело". *Векове*, т.1, № 3, с. 30–42].
- Erenin, B. 1967, 'Bansko in the Past'. *Pirinsko delo*, 7.02.1967; Bansko in the Past, 11.02.1967 г., p. 5 [Еренин, Б. 1967, "Банско в миналото". *Пиринско дело*, 7.02.1967; "Банско в миналото (продължение)". *Пиринско дело*, 11.02.1967 г., с. 5].
- Georgieva, G. 2023, 'The Factors of Economic Growth of the Mountainous Settlements in the Region of Stara Planina in the 19th Century'. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 8, pp. 336–347. [Георгиева, Г. 2023, "Факторите на икономическия растеж на старопланинските селища през 19 век". *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 8, с. 336–347].
- Manolova-Nikolova, N. & Shekerdzhieva, P. 2014, *Historical Investigations into the Middle Western Bulgaria XV–XIX Century (for the regions of Pernik, Breznik, Radomir, Trun, Tsaribrod and Piroto)*. Sofia: Sofia University Press "St. Kliment Ohridski". [Манолова-Николова, Н. & Шекерджијева, П. 2014, *Исторически изследвания за Средна Западна България XV–XIX век (за районите на Перник, Брезник, Радомир, Трън, Годеч, Цариброд и Пирот)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“].
- Maslev, S. 1991, *Trade between Bulgarian lands and Transylvania during the 16–17th century*. Sofia: Izdatelstvo na BAN [Маслев, С. 1991, *Търговията между българските земи и Трансилвания през XVI–XVII в.* София: Издателство на БАН].
- Nachov, N. 1990, *Kalofers in the Past*. Volume 1. Sofia: Zemizdat. [Начов, Н. 1990. *Калофер в миналото*. Книга 1, София: Земиздат].
- Naydenov, I. 2022, 'Where and Why an Entrepreneurial Class did not appear during the National Revival period'. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 7, pp. 79–89. [Найденов, И. 2022, "Къде и защо не се появява предприемаческо съсловие през възрожденската епоха". *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 7, с. 79–89].

- Naydenov, I. 2023, 'Where and why was there a lack of economic growth in the Bulgarian lands during the National Revival period'. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 8, pp. 72–81. [Найденков, И. 2023, "Къде и защо в българските земи липсва икономически растеж през епохата на Възраждането". *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 8, с. 72–81].
- Papakonstantinou, K. 2013, 'Trading by Land and Sea: Changing Trade Routes and the Shift of Commercial Centers from Central to Eastern Europe in the Eighteenth and Nineteenth Centuries', in: Harlaftis, G. & Păun, R. (eds.) *Greeks in Romania in the Nineteenth Century*. Athens: ALPHA BANK/ Historical Archives, pp. 205–225.
- Paskaleva, V. 1962, 'To the Commercial Contacts of Macedonia with Central Europe during the XIXth century'. *Proceedings of the Institute for Historical Studies*. Vol. XI, pp. 51–82. [Паскалева, В., 1962, "Към историята на търговските връзки на Македония със Средна Европа през XIX в." *Известия на Института за история*. Т. XI, с. 51–82].
- Paskaleva, V. 1986, *Central Europe and the lands along the Lower Danube in the 18th–19th centuries. Socio-economic aspects*. Sofia: BAN. [Паскалева, В. 1986, *Средна Европа и земите по Долния Дунав през XVIII–XIX век. Социално-икономически аспекти*. София: БАН].
- Petkova, A. 2021, *Christian Merchants from the European Possessions of the Ottoman Empire. The Fairs of the Town Leipzig (1718–1839)*. Sofia: SU „St. Kliment Ohridski“, Faculty of History, PhD Dissertation, Manuscript. [Петкова, А., 2021, *Християнските търговци от европейските владения на Османската империя и панаирите в град Лайпциг (1718–1839)*. София: СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, Докторска дисертация, ръкопис]. Достъпна на: [https://ras.nacid.bg/api/reg/FilesStorage?key=e9dfb902-36f8-48a0-a5bd1bd224f0bc43&mimeType=application/pdf&fileName=Disser_Adelina_Zdravkova_Petrova_28-2\(1\).pdf&dbId=1](https://ras.nacid.bg/api/reg/FilesStorage?key=e9dfb902-36f8-48a0-a5bd1bd224f0bc43&mimeType=application/pdf&fileName=Disser_Adelina_Zdravkova_Petrova_28-2(1).pdf&dbId=1).
- Roussev, I. 2017, Diversity in the Spread of Modern Economic Culture among Bulgarians during the Bulgarian National Revival period (18th-19th Centuries). *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 2, pp. 35–54. [Русев, И. 2017, Разнообразие в разпространението на модерната стопанска култура на българите през Възраждането (XVIII – XIX в.). *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 2, с. 35–54].
- Roussev, I. 2020, National Market before the National State: Was There a Bulgarian National Market before the Liberation of 1878?, *Proceedings of the Centre for*

Economic History Research. Vol. 5, pp. 68–91. [Русев, И. 2020, „Национален пазар преди националната държава. Има ли български национален пазар преди Освобождението от 1878 г.?“, *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 5, с. 68–91].

Shandova, L. & Angelova, S. 1974, *Socio-Economic Development of Town, XV–XIXth century. Bibliographical Review of Bulgarian Publications*. Sofia: BAS – Institute of Balkan Studies. [Шандова, Л. & Ангелова, С. 1974, *Социално-икономическо развитие на града XV–XIX в. Библиографски обзор на българската книжнина*. София: БАН–Институт за балканистика].

Strezova, A. 2019, ‘The Hadjimishev Kin in Salonika’, in: Y. Konstantinova, Y., Danova, N., Zhelev, Y. (eds.) *Thessaloniki and Bulgarians: History, Memory, Modern times*. Sofia: Institute of Balkan Studies with the Centre of Thracology, pp. 472–493 [Стрезова, А. 2019, “Родът Хаджимишеви в Солун”, в: Константинова, Ю., Данова, Н., Желев, Й. (ред.) *Солун и българите: история, памет, съвремие*. София: Институт за балканистика с Център по тракология – БАН, 2019, с. 472–493].

Trenchev, G. 1999, *The educational deed in Razlog and the Razlog region during the National Revival period*. Sofia: IC Komsji-VT. [Тренчев, Г. 1999, *Учебното дело в Разлог и Разложкия край през Възраждането*. София: ИК „Комси-VT“].

Yordanov, Y. 1938, *History of Bulgarian Trade until the Liberation. A short essay*. Sofia: S. M. Staykov Printing House and Bookseller. [Юрданов, Ю. 1938, *История на българската търговия до Освобождението. Кратък очерк*. София: печатница и букволеярница С. М. Стайков].

Correspondence address:

Ivaylo Naydenov – Chief Assistant Professor, PhD

Institute for Historical Studies,

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski Prohod Blvd. 1113 Sofia

E-mail: ivo_ngdek@abv.bg

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8784-8300>